

Rusista a slovakista Josef Jirásek

Josef Jirásek (1884–1972) jako významný český rusista, slovakista a komparatista je bohužel stále podceňovaný jako ostatně řada badatelů tohoto typu: vzpomínám si, že jsme ve vakuu počátku 70. let 20. století hledali nějaké původní české prameny k dějinám ruské literatury a sáhli jsme právě k *Přehledným dějinám ruské literatury* Josefa Jiráska (vyšly 1946) ve čtyřech dílech, ale náš tehdejší univerzitní učitel o nich hovořil s úsměškem. Je ovšem pravda, že to byly opravdu jen „přehledné dějiny“, tedy nikoli hlubinná poetologická práce, ale nemyslím, že vychvalovaná skripta Bohumila Mathesia byla o mnoho lepší.

Josef Jirásek se narodil 11. července 1884 ve Rtyni, zemřel 7. dubna 1972 v Brně. V letech 1899–1906 studoval na gymnáziu v Hradci Králové; na Filozofické fakultě UK v Praze ukončil v roce 1911 studia němčiny a češtiny, studoval také ve Vídni, jako středoškolský profesor působil v Telči, Hodoníně, Brně, od 1919 pak v Bratislavě, kde mu byl roku 1924 udělen doktorát filozofie, od roku 1939 spojil svůj život natrvalo s Brnem. Po roce 1945 přednášel krátce na Filozofické fakultě MU.

Jirásek měl cit pro srovnávací pozadí, dokázal literaturu vidět v širších kulturně politických souvislostech, čímž předjímal dnešní areálové a kulturologické snahy zapojit jazyk a literaturu do rozsáhlejších kontextů. Přitom lze jeho dílo nejúplněji vyložit právě ze souvislostí moravské, resp. brněnské slavistiky/rusistiky, vycházející z výrazně strukturovaného, pluralitního kulturního života Moravy s katolickým podložím, specifickým přístupem k evropskému slovanskému jihu a východu a s nadstandardními vztahy k Slovensku. Věnoval jsem mu několik článků

a se svým tehdejším doktorandem Vladimírem Frantou jsme se pokusili v monografickém svazku věnovat Josefu Jiráskovi nejen jako filologovi (to jsem obstaral já), ale také jako slovesnému umělci (to analyzoval V. Franta).

Z tohoto zorného úhlu nutno také chápat značnou popularitu jeho *Přehledných dějin ruské literatury*, která se znovu oživila v 60. a 70. letech 20. století. Právě tato kniha sehrála důležitou úlohu při formování českých představ o ruské literatuře v druhé polovině 20. století. Jiráskovi je blízký širší kulturní okruh v duchu kulturně historické školy 19. století, německé *Ideengeschichte* či *Geistesgeschichte*. To by už tehdy vypadalo poněkud archaicky, kdyby se to svou povahou a důkladnou geopolitickou a historickou znalostí Jiráskovou nepodobalo spíše dnešním areálovým, resp. filologicko-areálovým studiím vycházejícím z filologie, ale transcendentním dále k sociologii a psychologii literárního umění – ani zde nechybějí imanentní přístupy, ale jen v omezené míře. Jiráskův přehled je silně zasažen prostorovým viděním literatury: již grafické označení Ruska na brožované obálce jako Moskva, Petrohrad či Sankt-Petěrburg a potom téma revoluce a nakonec rudá hvězda ukazuje na důležitost, již Jirásek přikládal politické a sociální symbolice jednotlivých období, resp. jakou důležitost přikládal kulturně politickým epochám a vývoji státu v dějinách literatury, resp. národní literatury. Jirásek přísně dodržuje literárněhistorickou perspektivu a věnuje maximum pozornosti současné, tedy poválečné (po roce 1945) literatuře, zejména její sovětské podobě. I když hodnotově cení asi nejvíce ruskou klasiku, kvantitativně zdůrazňuje ruskou modernu a moderní literaturu jako celek a její sovětskou větev. Modernímu písemnictví dobře rozumí, dokáže moderní ruskou literaturu výhodně spojovat a srovnávat se světovou literatu-

rou – to bylo na tehdejší dobu neobvyklé, spíše to bylo novum, v SSSR začal tento proud už slábnout a mluvilo se spíše o sovětské a ruské výlučnosti. Jirásek včleňuje ruskou literaturu a ruské dějiny do obecných evropských dějin, což se již tehdy běžně nedělo, neboť Rusové měli svou vlastní periodizaci a terminologii. V tomto smyslu můžeme Jiráskovo pojetí srovnat s jeho předchůdcem, mnichem a katolickým duchovním Aloisem Augustinem Vrzalem (1864–1930, pseudonym A. G. Stin), později s parciálními díly ruský písícího Bělorusa Evžena (Jevgenije) Ljackého (1868–1942), Radegasta Parolka a Jiřího Honzíkova nebo s knihou Milana Hraly o moderní ruské literatuře, nemluvě o slovníkové publikaci brněnské slavistiky.

Jiráskovo druhé opus *Rusko a my* je detailní, materiálem nasycenou analýzou česko-ruských a československo-ruských vztahů od jejich počátků po rok 1914. Metodologie je obdobná jako v případě *Přehledných dějin ruské literatury*, tedy směs pozitivistické akribie, důkladného studia pramenů a schopnosti popularizace

a funkčního zjednodušení. Podstatný je právě již zmíněný kritický přístup J. Jirásky k česko-ruským vztahům a současně kladné hodnocení ruské kulturní mise ve střední Evropě obecně a v českém a slovenském prostředí zvláště. Značná pozornost je tu věnována filologické stránce těchto vztahů, které jsou jádrem česko-ruské komunikace v minulosti i dnes. Nehledě na tlak spojený se vzrůstajícím vlivem SSSR a jeho ideologie Jirásek i v euforii po druhé světové válce dokázal uvídnout také temné stránky těchto vztahů.

V meziválečném období fungovala v Bratislavě Učená společnost Šafaříkova, jejíž jádro tvořili především Češi. Slovenský postoj byl spíše chladný a často tu vznikaly spory o jazyk, neboť Čechům na Univerzitě Komenského vytýkali špatnou znalost slovenštiny nebo to, že přednášejí zpravidla česky. Z pedagogů uveďme alespoň Jana Mukařovského, Alberta Pražáka nebo Franka Wollmana – každý měl na univerzitě mezi Slováky i později svěbytné postavení (Mukařovský přechází poměrně brzy do Prahy), nejlepší – jak se zdá – Frank Wollman, jenž s bratislav-

skou univerzitou spolupracoval i později. J. Jirásek vlastně se Slováky nikdy zcela spolupracovat nepřestal – na rozdíl od jiných Čechů, kteří byli po vzniku Slovenské republiky donuceni za ponižujících okolností Slovensko opustit. Dosud se vede spor o roli Československa v dějinách Slovenska. Je to vidět i z polemických pamětí literárního historika, bohemisty a slovakisty Alberta Pražáka a slavisty, rusisty a slovakisty Josefa Jiráska (oba v meziválečné době působili v Bratislavě) na straně jedné a Alexandra (Šaña) Macha na straně druhé. Jiráskova bratislavská edice německy napsaného traktátu Ludovíta Štúra *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* (nejprve vyšly dva ruské překlady, potom teprve německý originál v Jiráskově edici roku 1931, až zcela nakonec slovenský překlad z pera Adama Bžocha roku 1993) je v mnoha ohledech pozoruhodná. Jednak tím, že vyšla jako druhý svazek edice *Prameny* Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě, nositelce prvorepublikového českoslovakismu a českého vlivu v slovenské metropoli, jednak tím, že edici kromě J. F. Babora a O. Sommera pořádal Albert Pražák. Kromě Ministerstva národní osvěty a Ministerstva zahraničních věcí jsou adresáty Jiráskových díků kromě A. Pražáka také V. A. Francev, druhy profesor ruské Varšavské univerzity, později Univerzity Karlovy, jenž svou knihovnu věnoval knihovně Slovanského semináře Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, R. Holinka a Š. Krémery (a ovšem, jak to tak bývá, autorova manželka Blažena). Jiráskovy „bratislavské“ práce mají v české slovakistice zcela klíčový význam, bohužel opět naprosto nedoceněny.

Základní Jiráskova představa o Rusku byla soustředěna do obrazu slovanské velmoci, která nám může reálně pomoci jen za předpokladu své vnitřní politické proměny. Vztah k Slovensku cítil tak, že se

Slovensko musí změnit, jinak je soužití s Čechy vyloučeno, ale současně se musí modifikovat i český poměr k Slovensku: méně poručnickování, větší citlivost, ale i zásadovost, nepodbízivost, racionalita a nesentimentálnost. V tom se Jiráskovy názory ukázaly jako předvídativé i pro naši dobu.

Josef Jirásek na FF MU po roce 1945 nezapadl: nevyhovoval svým jakoby neakademickým přístupem, introvertností, takzvaným podivínstvím, důrazem na mimoliterární fakta, ale jako člověk samostatného úsudku v davových psychózách jistě ani politicky; o jeho pocitech svědčí jeho básnická aktivita, o které psal v uvedené knížce V. Franta (v kapitole Dr. Josef Jirásek: *Člověk občanem – občan člověkem*). V jeho univerzitním osudu je tedy obsaženo i nadčasové poučení a varování.

Literatura u autora

I. Pospíšil

120 let od narození prof. dr. Ferdinanda Stiebitze

Významný český klasický filolog Ferdinand Stiebitz vychoval několik generací klasických filologů, i když od 50. let minulého století, kdy se u nás nad studiem řecké a římské kultury začaly stahovat temné mraky, nebyly již znalosti latiny, a zvláště staré řečtiny, u studentů přicházejících ze středních škol na takové úrovni, jak na to byl doposud zvyklý. Počet studentů se snižoval a vzhledem k špatným vyhlídkám na uplatnění po ukončení náročného studia pomýšleli někteří z nás přejít na jiný obor. Přednášky a semináře prof. Stiebitze však všechny uchvátily, dovedl v nás vzbudit tak velký zájem o antiku, že jsme si studium klasické filologie nadosmrtně zamilovali, a na tom nic nezměnilo ani to, že jsme po ab-